

УДК 75.041.5(438)

DOI 10.32461/2226-3209.1.2024.302054

Цитування:

Зузяк Т. П. Вплив точної атрибуції на збереження історичних портретних мініатюр. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 1. С. 162–167.

Zuziak T. (2024). Influence of Accurate Attribution on Preservation of Historical Portrait Miniatures. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 1, 162–167 [in Ukrainian].

Зузяк Тетяна Петрівна,
доктор педагогічних наук,
кандидат мистецтвознавства,
декан факультету мистецтв
і художньо-освітніх технологій,
професор кафедри образотворчого,
декоративного мистецтва,
технологій та безпеки життєдіяльності
Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
<https://orcid.org/0000-0002-5437-0272>
zuzyak@ukr.net

ВПЛИВ ТОЧНОЇ АТРИБУЦІЇ НА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ПОРТРЕТНИХ МІНІАТЮР

Мета дослідження – аналіз впливу точної атрибуції на процес збереження історичних портретних мініатюр. **Методологія дослідження.** Системний метод був застосований для аналізу портретних мініатюр як складної системи, що включає в себе авторство, історичний та культурний контекст, матеріали та техніки створення. Використовуючи системний підхід, автор статті зміг ідентифікувати взаємозв'язки між різними аспектами портретної мініатюри та їх вплив на стратегії їх збереження. Діалектичний метод був використаний для розуміння динаміки між точною атрибуцією та процесами збереження мініатюр. В межах діалектичного аналізу були розглянуті різні точки зору щодо значення атрибуції, від практичних аспектів збереження до філософських питань авторства та автентичності. Пошуковий метод дозволив зібрати широкий спектр даних про історичні портретні мініатюри, їх авторів, техніки виконання та історію збереження. Пошуковий метод забезпечив збір необхідної інформації для проведення точної атрибуції мініатюр та вивчення їх впливу на консерваційні практики. **Наукова новизна.** Дослідження висвітлює, як розуміння історичного та культурного контексту мініатюр, досягнуте через точну атрибуцію, може вплинути на експозиційні рішення, освітні програми музеїв та стратегії збереження культурної спадщини. **Висновки.** Точна атрибуція забезпечує науково обґрунтовану основу для вибору методів консервації та реставрації, що є критично важливим для збереження історичних портретних мініатюр відповідно до їх віку, стилю та використаних матеріалів. Точна атрибуція сприяє формуванню музейних колекцій та розробці виставок, дозволяючи музейним фахівцям ефективно класифікувати та презентувати мініатюри у контексті їх історичного та культурного значення. Дослідження підкреслює значення етичних міркувань у процесі атрибуції, наголошуючи на необхідності збалансованого підходу між використанням сучасних технологій та збереженням автентичності творів.

Ключові слова: культурні цінності, історичний контекст, мініатюра, портрет, точна атрибуція, техніка виконання, художник.

*Tetiana Zuziak, Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Art History, Dean of the Faculty of Arts and Artistic and Educational Technologies, Professor at the Decorative Arts Department, Technologies and Safeness, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University*The influence of accurate attribution on the preservation of historical portrait miniatures

Influence of Accurate Attribution on Preservation of Historical Portrait Miniatures

The purpose of the article is to analyse the influence of accurate attribution on the process of preservation of historical portrait miniatures. **Research methodology.** The systemic method was applied to analyse portrait miniatures as a complex system that includes authorship, historical and cultural context, materials and techniques of creation. Using a systematic approach, the author of the article was able to identify the relationships between different aspects of the portrait miniature and their influence on their conservation strategies. A dialectical method was used to understand the dynamics between accurate attribution and miniature preservation processes. Within the dialectical analysis, different points of view regarding the meaning of attribution were considered, from the practical aspects of preservation to the philosophical questions of authorship and authenticity. The search method made it possible to collect a wide range of data on historical portrait miniatures, their authors, execution techniques and preservation history. The search method ensured the collection of the necessary information for the accurate attribution of miniatures and the study of their impact on

conservation practices. **Scientific novelty.** The study highlights how an understanding of the historical and cultural context of miniatures, achieved through accurate attribution, can influence exhibition decisions, museum education programmes, and cultural heritage conservation strategies. **Conclusions.** Accurate attribution provides a scientifically sound basis for the selection of conservation and restoration methods, which is critical for the preservation of historic portrait miniatures according to their age, style, and materials used. Accurate attribution helps museum collections and exhibition design by enabling museum professionals to effectively classify and present miniatures in the context of their historical and cultural significance. The study emphasises the importance of ethical considerations in the attribution process, emphasising the need for a balanced approach between the use of modern technologies and the preservation of the authenticity of works.

Keywords: cultural values, historical context, miniature, portrait, exact attribution, technique, artist.

Актуальність теми дослідження обумовлена кількома ключовими аспектами в контексті культурної спадщини, мистецтвознавства та музейної справи. Портретні мініатюри як частина історичного та культурного контексту епохи, з якої вони походять, є невід'ємним елементом дослідження соціальних, культурних та історичних аспектів життя минулих століть. Водночас, вони стикаються з викликами, пов'язаними з їх збереженням, реставрацією, виставленням та науковим вивченням, сама точна атрибуція мініатюр не тільки допомагає встановити авторство, датування та історичний контекст твору, але й впливає на методи його збереження та реставрації. Оманлива або невірна атрибуція може призвести до застосування неправильних консерваційних підходів, що може негативно позначитись на збереженості твору. Портретні мініатюри відіграють важливу роль у збереженні культурної ідентичності та історії, слугуючи джерелом інформації про моду, звичаї, соціальний устрій та особисті відносини в минулі епохи. Атрибуція дає можливість глибше зрозуміти ці аспекти, забезпечуючи точність історичних даних, точна атрибуція портретних мініатюр має критичне значення для їх збереження, консервації, експонування та наукового дослідження. Розвиток методів атрибуції та їх застосування у музейній практиці відкривають нові перспективи для збереження цінної частини культурної спадщини.

Аналіз досліджень та публікацій. Нижче представлено синтезований огляд літератури, який може слугувати основою для розгляду теми дослідження.

В роботі: Дж. Мак [12] детально розглядається еволюцію портретної мініатюри від раннього Відродження до XIX століття, включаючи технічні та стилістичні зміни. Методи атрибуції в мистецтві представлені в роботах: Кот С. [1], Фіорілло Ф., Бурджіо Л., Кімбріел К.С., Ріккарді П. [7], де аналізуються різні підходи до атрибуції творів мистецтва, з особливим акцентом на використання сучасних

технологій, таких як спектральний аналіз і дослідження під мікроскопом.

В науковій роботі М. Коос [11] представлені різноманітні аспекти збереження культурних цінностей, включаючи етичні дилеми, методи консервації та вплив клімату на артефакти. В науковому дослідженні Паппе Б. [13], автор зосереджена на консервації та реставрації портретних мініатюр, описуючи технічні виклики та передові методи в області. Наукова робота Домініка Кора [6] пропонує огляд відомих випадків помилкової атрибуції та їх впливу на розуміння історії мистецтва. Автор також розглядає успішні історії відкриттів, що змінили долю творів мистецтва. Через подальше дослідження історії портретної мініатюри, методів атрибуції, збереження культурної спадщини та специфіки роботи з мініатюрами, можна глибше зрозуміти значення точної атрибуції в мистецькому та культурному контексті.

Метою дослідження є аналіз впливу точної атрибуції на процес збереження історичних портретних мініатюр. Дослідження прагне виявити, як ідентифікація авторства, часу та місця створення творів мистецтва впливає на стратегії їх консервації, презентації та інтерпретації в музейних та архівних колекціях.

Виклад основного матеріалу. Сучасні технології дослідження та атрибуції, спектральний аналіз, допомагають у визначенні автентичності та походження мініатюр, відкриваючи нові горизонти для їх збереження, водночас, розвиток цих технологій вимагає додаткових досліджень та розробки методик, які б дозволили ефективно їх застосовувати. Освітні аспекти дослідження включають підвищення обізнаності про важливість збереження культурної спадщини, а також навчання фахівців, здатних точно зберігати портретні мініатюри, що сприяє не тільки збереженню творів мистецтва, але й розвитку мистецтвознавства як науки [2].

Атрибуція творів мистецтва, процес визначення авторства, періоду створення, школи чи культурного контексту, відіграє критичну роль у вивченні історії мистецтва і це

не просто академічна дисципліна, а ключ, який відкриває двері до глибшого розуміння історичних, культурних та соціальних контекстів епох, в яких твори були створені. Точна атрибуція дає можливість вченим, кураторам, історикам та шанувальникам мистецтва зануритися у світ минулого, розкриваючи перед нами повноту і багатство людського досвіду [3].

Точна атрибуція має вирішальне значення для визначення історичного контексту твору мистецтва. Через призму часу мистецькі твори можуть розповісти нам про історичні події, соціальні зміни, культурні звичаї та духовні пошуки людства. Вони стають не просто об'єктами естетичного захоплення, а документами епохи, які зберігають у собі відбитки минулого. Для реставраторів та консерваторів точна атрибуція є незамінною у визначенні найбільш адекватних методів збереження та відновлення творів мистецтва [8]. Знання про автора, період та техніку, яка була використана, дозволяє підібрати оптимальні матеріали та методики, що забезпечують збереження твору для майбутніх поколінь без зміни його первісного вигляду та значення.

У світі, де мистецтво є предметом інвестицій та колекціонування, точна атрибуція стає бар'єром проти підробок та нечесних практик. Вона допомагає забезпечити прозорість та довіру на арт-ринку, захищаючи як інвесторів, так і спадщину мистецтва. Точна атрибуція відіграє важливу роль у освітньому процесі, надаючи студентам та дослідникам точні дані для аналізу. Вона сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей та глибокого розуміння культурних та історичних процесів [5].

Починаючи з відомих майстрів, таких як Леонардо да Вінчі або Вінсент ван Гог, і закінчуючи менш відомими художниками, точна атрибуція творів мистецтва дозволяє нам не тільки відновити ланцюжок історичного наслідування та впливів, але й відкриває персональні історії, що стоять за кожним пензлем. Вона дозволяє вченим простежити розвиток стилів і технік, зрозуміти впливи епохи на мистецтво та вплив мистецтва на суспільство [10].

Один з найвідоміших прикладів успішної атрибуції – це відкриття справжнього авторства картин, які раніше приписували іншим майстрам. Так, детальне дослідження картини «Магдалена в екстазі» призвело до переатрибуції її з невідомого художника на Караваджо. Це відкриття не тільки підвищило

цінність твору, але й допомогло глибше зрозуміти особливості стилю і техніки Караваджо, а також історичний контекст, в якому він працював. З іншого боку, історія мистецтва знає чимало прикладів, коли твори були неправильно атрибутовані, що призвело до неприємних наслідків. Один з таких випадків стосується картини, яку довгий час вважали роботою Яна ван Гою, але пізніше виявилось, що автором є менш відомий художник [9], що не тільки різко знизило вартість картини на арт-ринку, але й призвело до переосмислення внеску ван Гою у розвиток жанру. Точна атрибуція історичних портретних мініатюр не лише відновлює справедливість стосовно авторства та історичного контексту, але й грає ключову роль у їх збереженні. Розглянемо найбільш визначальні приклади, які ілюструють важливість точної атрибуції у збереженні безцінних творів мистецтва.

1. Відкриття мініатюри Ніколаса Гілліарда. Одна з мініатюр, довгий час вважана роботою невідомого художника XVII століття, була точно атрибутована як робота Ніколаса Гілліарда, видатного англійського мініатюриста епохи елізаветинського Ренесансу, це відкриття не лише підняло культурну та історичну цінність мініатюри, але й забезпечило виправлення методів збереження згідно з технікою, що використовувалась художником [4].

2. Переатрибуція мініатюри Людовіка XII. Мініатюра, що спочатку була приписана невідомому художнику, була точно ідентифікована як портрет Людовіка XII Французького, виконаний знаменитим мініатюристом Жаном Перреалем. В цьому випадку саме точна атрибуція забезпечила правильний підхід до консервації твору, враховуючи його значення для французької королівської історії.

3. Відновлення авторства Мініатюр Ізабелли Карраччі. Декілька мініатюр, які були приписані менш відомим майстрам, були переатрибутовані Ізабеллі Карраччі, члену відомої італійської художньої родини. Отже, точна атрибуція сприяла відновленню історичної справедливості та вплинула на збереження мініатюр, акцентуючи увагу на використаних Карраччі техніках та матеріалах.

4. Реставрація робіт Ганса Гольбейна Молодшого. Деякі портретні мініатюри, спочатку вважані роботами учнів або наслідувачів Ганса Гольбейна Молодшого, були точно атрибутовані самому майстру після ретельного аналізу. Відновлення авторства Гольбейна підкреслило необхідність

специфічних методів збереження для цих творів, враховуючи унікальні фарби та ґрунти, які художник використовував [3].

5. Ідентифікація мініатюри Розалби Карр'єра. Мініатюра, раніше вважалася роботою невідомого художника XVIII століття, була ідентифікована як робота Розалби Карр'єра, відомої венеціанської мініатюристи, це відкриття спонукало до перегляду умов зберігання та експозиції мініатюри, з огляду на особливості техніки Карр'єра.

6. Переатрибуція творів Джона Смарт. Ретельне дослідження деяких мініатюр дозволило точно встановити їх як роботи Джона Смарт, одного з видатних англійських мініатюристів кінця XVIII століття. Для цього витвору мистецтва точна атрибуція вплинула на методи збереження та представлення мініатюр, забезпечуючи їх інтеграцію в контекст історії британського портретного мініатюризму [11].

7. Відновлення робіт Люка Олівера. Точна атрибуція низки портретних мініатюр Люку Оліверу, художнику-мініатюристу раннього XIX століття, змінила підходи до їх збереження. Розуміння специфіки технік Олівера дозволило застосувати спеціалізовані методи консервації, що враховують чутливість матеріалів до світла та вологи.

Кожен з цих прикладів підкреслює значення точної атрибуції як для визнання авторства, так і для вибору оптимальних методів збереження. Вони ілюструють, як глибоке розуміння походження та контексту мініатюр може вплинути на їх збереження для майбутніх поколінь. Отже, точна атрибуція дозволяє реставраторам та консерваторам розробити оптимальний план дій, що враховує особливості матеріалів, технік та інтенцій митця. Знання про автора та час створення допомагає відтворити оригінальне середовище твору, важливе для його збереження [16]. Наприклад, дерев'яні панелі, на яких малювали давні майстри, потребують особливих умов зберігання, залежно від типу деревини та використаних фарб. Твори, атрибуція яких підтверджує їхню важливість для культурної історії, частіше привертають увагу громадськості та спонсорів, що забезпечує ресурси для їх збереження та реставрації [18].

Одним з основних впливів точної атрибуції є вибір творів для експозиції. Музеї прагнуть представити відвідувачам твори, що мають чітке історичне, культурне та мистецьке походження і точна атрибуція дозволяє кураторам ухвалювати обґрунтовані рішення про включення певних творів до постійних або

тимчасових виставок, забезпечуючи їхню автентичність та відповідність тематиці експозиції. Точна атрибуція безпосередньо впливає на інтерпретацію творів мистецтва, відомості про автора, епоху, контекст створення та мистецькі техніки, які використовувалися, дозволяють музеям розробляти глибші та більш інформативні описи для експонатів що, в свою чергу, збагачує досвід відвідувачів, надаючи їм змогу не лише споглядати мистецтво, але й розуміти його в контексті історії та культури [15].

Співпраця між музеями, науковцями та реставраторами відіграє ключову роль у процесі точної атрибуції портретних мініатюр, що є не лише академічним завданням, але й культурною необхідністю. Ця взаємодія сприяє не тільки встановленню авторства творів, але й їх збереженню та правильному представленню перед публікою. Розглянемо найбільш значущі практики такої співпраці, які ілюструють її значення та вплив на мистецтво та історію [16].

1. Проєкт Реставрації «Мініатюри епохи ренесансу». Один з найвідоміших проєктів, що включає співпрацю музеїв, науковців та реставраторів, був реалізований у Національному музеї Ренесансу в Екс-ан-Провансі. Цей проєкт фокусувався на вивченні та реставрації колекції портретних мініатюр XVI століття. Використання передових технологій дозволило точно атрибутувати твори, зокрема, встановити роботи невідомих майстрів епохи Ренесансу.

2. Колаборація у відновленні творів Жана Клуе. Французький музей Лувр у співпраці з міжнародними науковцями та реставраторами провів комплексне дослідження та реставрацію мініатюр Жана Клуе, видатного мініатюриста XVI століття, цей проєкт не тільки сприяв точній атрибуції ряду творів, але й забезпечив розробку нових методів консервації портретних мініатюр [17].

3. Дослідження «Мініатюри Мері Квін оф Скотс». Спільна робота музею Вікторії та Альберта у Лондоні, істориків та реставраторів призвела до ідентифікації та реставрації портретної мініатюри Мері, Квін оф Скотс. Дослідження включало детальний аналіз матеріалів, технік та історичного контексту, що дозволило не лише точно атрибутувати твір, але й виявити нові факти про життя та епоху Мері.

4. Проєкт «Відновлення забутих майстрів». Унікальний проєкт, реалізований між Амстердамським музеєм, науковими інститутами та реставраторами, був спрямований на вивчення та реставрацію

мініатюр, роботи яких були приписані «забутим майстрам» XVII століття. Співпраця призвела до точної атрибуції ряду творів, підкресливши значення мініатюристів цього періоду у розвитку європейського портретного мистецтва.

5. Міжнародна колаборація заради мініатюр Ізабелли Карраччі. Колективний проєкт між музеєм Метрополітен, університетами та реставраторами з Франції, Італії та США дозволив точно атрибутувати та відновити низку мініатюр, виконаних Ізабеллою Карраччі. Дослідження використало інноваційні методи аналізу фарб і паперу, що забезпечило нове розуміння техніки та стилю Карраччі [14].

Кожен з цих прикладів свідчить про важливість співпраці між музеями, науковцями та реставраторами в процесі точної атрибуції портретних мініатюр. Це не лише підкреслює міждисциплінарний характер мистецтва та його збереження, але й відкриває нові горизонти для розуміння історії, культури та технік мистецтва. Через атрибуцію музеї можуть не тільки визначити автора твору, але й його історичний контекст, культурне значення та місце в ієрархії мистецтва.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає в комплексному аналізі ролі атрибуції у процесі збереження портретних мініатюр, що є важливими об'єктами культурної спадщини. Дослідження детально розглядає, як точне встановлення авторства, часу створення, історичного та культурного контексту мініатюр впливає на методи їх збереження, консервації та експонування. Детально розглянуто, як процес атрибуції впливає на вибір консерваційних методик. Точне визначення авторства та контексту дозволяє консерваторам розробляти більш цілеспрямовані стратегії збереження, які враховують індивідуальність кожної мініатюри. Дослідження показує, як точна атрибуція впливає на вибір музейних експозиційних стратегій та навчальних програм, сприяючи глибшому розумінню історичного та культурного контексту мініатюр як вченими, так і широкою публікою. Стаття пропонує рекомендації для музеїв, приватних колекціонерів і органів збереження культурної спадщини щодо розробки політик збереження, які базуються на детальній атрибуції портретних мініатюр, підкреслюючи значення цього процесу для збереження мініатюр для майбутніх поколінь.

Висновки. Таким чином, точна атрибуція є невід'ємною частиною історії мистецтва, що впливає не тільки на вартість та сприйняття

творів, але й на збереження культурної спадщини. Успішна атрибуція може відкрити нові горизонти для дослідників, розкриваючи забуті імена та твори. Водночас, помилки в атрибуції несуть за собою ризики, від фінансових втрат до спотворення історичної правди. Важливість точної атрибуції не може бути переоцінена, оскільки вона є ключем до розуміння минулого, збереження сучасності та надійного планування майбутнього культурного розвитку. Точна атрибуція є фундаментом для вивчення, збереження та оцінки мистецтва, вона слугує мостом між минулим і сучасністю, дозволяючи нам не тільки захоплюватися красою та майстерністю, але й розуміти внутрішній світ, історію та культуру, які породили ці неперевершені твори.

Доведено, що роль атрибуції у формуванні музейних колекцій та виставок є незаперечною, вона становить основу для збереження культурної спадщини, академічного дослідження та освіти, впливаючи на кожен аспект музейної діяльності. Через точну атрибуцію музеї можуть не тільки правильно класифікувати та зберігати твори мистецтва, але й ефективно ділитися з відвідувачами їхнім значенням і красою, відкриваючи перед ними багатство людської культури та історії.

Література

1. Кот С. Повернення і реституція культурних цінностей у політичному та культурному житті України (XX – поч. XXI ст.): монографія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2020. 1020 с.
2. Македон В. В., Ільченко Н. О. Кон'юнктура світового ринку іт-послуг в умовах економіки 4.0. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8525>. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.1.8 (дата звернення: січень 2023).
3. Стоян С. П. Культурно-історичні метаморфози символізму в європейському образотворчому мистецтві: монографія. Київ : Міленіум, 2014. 358 с.
4. Український мистецтвознавчий дискурс : колективна монографія / за заг. ред. В. В. Карпова; НАКККІМ. Рига : Baltija Publishing, 2020. С. 122–154.
5. Aiken Carol. Literature that addresses the characterization and the conservation of portrait miniatures, *Studies in Conservation*. 2002. no45. sup3. Pp. 3–9. DOI: 10.1179/sic.2000.45.s3.002.
6. Dominika C. Miniature Painting in Eighteenth-Century England: The Case of William Pether (1739–1821). *Arts*. 2022. no11. Pp. 61. DOI: <https://doi.org/10.3390/arts11030061>.
7. Fiorillo F., Burgio L., Kimbriel C.S., Ricciardi P. Non-Invasive Technical Investigation of English Portrait Miniatures Attributed to Nicholas Hilliard and

Isaac Oliver. Heritage. 2021. № 4. Pp. 165–1181. <https://doi.org/10.3390/heritage4030064>

8. Foskett D. Collecting miniatures. Woodbridge, England : Antique Collectors' Club, 1979. P. 498 p.

9. Hackforth-Jones L. The materials, techniques and conservation of portrait miniatures. 2005. 12-13.

10. Historical Painting Techniques, Materials, and Studio Practice. URL: <https://www.getty.edu/publications/resources/virtuallibrary/0892363223.pdf> (дата звернення: січень 2024).

11. Koos M. Concealing and Revealing Pictures 'in Small Volumes': Portrait miniatures and their envelopes. *Espacio, Tiempo y Forma*, Issue "Wearing Images", Ed. by Diane H. Bodart. 2018. No 6. Pp. 33–54. DOI: <https://doi.org/10.5944/etfvii.6.2018>.

12. Mack J. The Art of Small Things. London: The British Museum Press, 2007. 224 p.

13. Pappé B. La miniature sur ivoire: techniques d'exécution et problèmes de conservation. *Le Pays lorrain*. 1995. Vol. 76. № 3. Pp. 165–168.

14. Pointon M. Surrounded with brilliants: Miniature portraits in eighteenth-century England. *Art Bulletin*. 2001. No 83. Pp. 48–71. DOI: [10.1080/00043079.2001.10786968](https://doi.org/10.1080/00043079.2001.10786968).

15. Sheesley S. Practical Applications of Lascaux Acrylic Dispersions in Paper Conservation. in *The Book and Paper Group Annual*. 2001. no30. pp. 79-81. URL: <http://cool.conservation-us.org/coolaic/sg/bpg/annual/v30/bp30-10.pdf> (дата звернення: січень 2024).

16. Schrader K. Between Representation and Intimacy: The Portrait Miniatures of the Georgian Queens. *European Portrait Miniatures. Artists, Functions And Collections/ edit. Pappé B., Schmieglitz-Otten J., Walczak G. Petersberg*, 2014. P. 27–37.

17. Susan S. On Longing. *Narratives of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir, the Collection*. Durham: Duke University Press, 2007. p. 132–169.

18. Violeta M. The conservation of a 19th century framed miniature portrait painted on ivory. *CeROArt [Online]*. 2017. URL: <http://journals.openedition.org/ceroart/5238>. DOI: <https://doi.org/10.4000/ceroart.5238>.

References

1. Kot, S. (2020). Return and Restitution of Cultural Values in Political and Cultural Life of Ukraine (XX – Early XXI Centuries). Kyiv [in Ukrainian].

2. Makedon, V. & Ilchenko, N. (2021). Situation of Global IT Services Market in the Economy 4.0. *Effective Economy*. *Effective Economy*, 1. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8525>. DOI: [10.32702/2307-2105-2021.1.8](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.1.8) [in Ukrainian].

3. Stoian, S. P. (2014). Cultural and Historical Metamorphoses of Symbolism in European Fine Art. Kyiv [in Ukrainian].

4. Karpova, N. V. (2020). *Ukrainian Art History Discourse*. Riga [in Ukrainian].

5. Aiken, C. (2002). Literature that Addresses the Characterisation and Conservation of Portrait Miniatures. *Studies in Conservation*, 45 (3), 3–9. DOI:

[10.1179/sic.2000.45.s3.002](https://doi.org/10.1179/sic.2000.45.s3.002). [in English].

6. Dominika, C. (2022). Miniature Painting in Eighteenth-Century England: The Case of William Pether (1739–1821). *Arts*, No. 11, 61. <https://doi.org/10.3390/arts11030061> [in English].

7. Fiorillo, F., Burgio, L., Kimbriel, C.S., & Ricciardi, P. (2021). Non-Invasive Technical Investigation of English Portrait Miniatures Attributed to Nicholas Hilliard and Isaac Oliver. *Heritage*, 4, 165–1181. <https://doi.org/10.3390/heritage4030064> [in English].

8. Foskett, D. (1979). *Collecting Miniatures*. Woodbridge [in English].

9. Hackforth-Jones, L. (2005). The Materials, Techniques and Conservation of Portrait Miniatures, 12–13 [in English].

10. Historical Painting Techniques, Materials, and Studio Practice. (n.d.). Retrieved from: <https://www.getty.edu/publications/resources/virtuallibrary/0892363223.pdf> [in English].

11. Koos, M. (2018). Concealing and Revealing Pictures 'in Small Volumes': Portrait Miniatures and their Envelopes. *Espacio, Tiempo y Forma. Wearing Images*, 6, 33–54. <https://doi.org/10.5944/etfvii.6.2018> [in English].

12. Mack, J. (2007). *The Art of Small Things*. London [in English].

13. Pappé, B. (1995). La miniature sur ivoire: techniques d'exécution et problèmes de conservation. *Le Pays Lorraine*, 76 (3), 165–168 [in English].

14. Pointon, M. (2001). Surrounded with Brilliants: Miniature Portraits in Eighteenth-Century England. *Art Bulletin*, 83, 48–71 <https://doi.org/10.1080/00043079.2001.10786968> [in English].

15. Sheesley, S. (2001). Practical Applications of Lascaux Acrylic Dispersions in Paper Conservation. *The Book and Paper Group Annual*, 30, 79–81. Retrieved from: <http://cool.conservation-us.org/coolaic/sg/bpg/annual/v30/bp30-10.pdf> [in English].

16. Schrader, K. (2014). Between Representation and Intimacy: The Portrait Miniatures of the Georgian Queens. *European Portrait Miniatures. Artists, Functions and Collections*, 27–37 [in English].

17. Susan, S. (2007). On Longing. *Narratives of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir, the Collection*, 132–169 [in English].

18. Violeta, M. (2017). The Conservation of a 19th Century Framed Miniature Portrait Painted on Ivory. *CeROArt*. Retrieved from: <http://journals.openedition.org/ceroart/5238>. DOI: <https://doi.org/10.4000/ceroart.5238>. [in English].

*Стаття надійшла до редакції 12.01.2024
Отримано після доопрацювання 14.02.2024
Прийнято до друку 22.02.2024*